

קורונה וזקנים

השפעת מגפת הקורונה על בני 65 ומעלה בישראל

יצחק שנור

אוגוסט 2020

מבוא

רקע

נתוני התמותה מהמגפה העולמית שנגיף הקורונה גורם לה מעידים בבירור שאוכלוסיית הזקנים היא אוכלוסייה פגיעה במיוחד. על פי נתוני האומות המאוחדות, שיעור התמותה בקרב בני 80 ומעלה הוא פי חמישה מהממוצע העולמי, נכון ל-26 באפריל 2020 (United Nations, May 2020). בישראל היו בסוף שנת 2018 כמיליון בני 65 ומעלה (שנור וכהן, 2020), וההערכה היא שבסוף שנת 2020 הם ימנו כ-1.1 מיליון.¹ למציאות שהשתנתה בעקבות מגפת הקורונה יש השפעות נוספות מלבד שיעור התמותה הגבוה, ופגיעתן באוכלוסייה הזקנה עשויה להיות קשה אף היא. ימי הקורונה הביאו לידי הימנעות מקבלת שירותי בריאות, בין מרצון ובין מחוסר ברירה, ולעיתים במתן שירותי בריאות רגילים; ומכיוון שבני 65 ומעלה הם אוכלוסייה הצורכת שירותי בריאות יותר מאוכלוסיית בני גילים אחרים (OECD, 2016), הפגיעה בהם עלולה להיות קשה במיוחד. תופעות חברתיות נוספות הקשורות במגפת הקורונה, כגון ריחוק חברתי, בדידות² ואובדן פרנסה³ עלולות גם הן לפגוע במיוחד בבני 65 ומעלה, בהיותם מועדים מלכתחילה לפגיעות בתחומים אלו.

זקנים מוגבלים בתפקוד נעזרים הן בשירותי המערכת הפורמלית (בעיקר בשירותים המסופקים במסגרת חוק סיעוד: שירותי מטפלת בבית הזקן או ביקור במרכז יום) והן בשירותי המערכת הבלתי פורמלית – בני המשפחה המטפלים. הנחיות הבידוד החברתי יצרו בעת משבר הקורונה קשיים באספקה וקבלה של שירותים פורמליים ולא פורמליים: אספקת שירותים בסיסיים לבית כגון מוצרי מזון וארוחות מוכנות; אספקת טיפול סיעודי בבית הזקן (קושי בהגעת מטפלות לבית הזקן וחשש הדדי של הזקן והמטפלת מכניסה לבית, דילמות הקשורות להעסקת המטפלת, שינוי סל השירותים); קבלת טיפול רפואי בבית, אספקת תרופות, טיפול במחלות כרוניות ואיזון, טיפול בבעיות רפואיות שמתעוררות וכן קבלת מענה

¹ אומדן על פי ממוצע הגידול השנתי בקרב בני 65 ומעלה בחמש השנים האחרונות.
² לפי נתוני הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) לשנת 2018, 29% מבני ה-65 ומעלה ו-19% מבני ה-20 ומעלה דיווחו על הרגשת בדידות לפעמים או לעיתים קרובות (למ"ס, 2019).
³ לפי דוח בנושא תעסוקה של בני 45-74, אחוז המועסקים לפי קבוצות גיל מגיע לשיא בקבוצת הגיל 35-44 והולך ופוחת עם העלייה בגיל. הסיכוי למצוא עבודה הולך ויורד עם העלייה בגיל (שנור, וולדה-צדיק וברודסקי, 2015).

חלופי לביקור במרפאה (מקוון, התייעצות טלפונית). יתרה מזאת, הבידוד שנכפה בעקבות הקורונה גרם גם לזקנים עצמאיים בתפקוד להזדקק לעזרה, למשל בקניית מוצרי מזון ותרופות.

עם זאת, על פי נתונים מתוך סקר בזק על חוסן חברתי, שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס, 2020ג)⁴ בסוף חודש אפריל בקרב בני 21 ומעלה, יש תחומים שבהם בני 65 ומעלה מגלים חוסן רב משל כלל האוכלוסייה.

מכון מאירס-גיוינט-ברוקדייל יזם סקירה במטרה לבדוק את החוסן החברתי בקרב בני 65 ומעלה ואת ההשפעות על הזקנים בזמן שהמגפה וההגבלות החברתיות שהוטלו בגינה – בעיצומן. ממצאי הסקירה מפורטים להלן.

סקרי הבזק של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

סקר הבזק בנושא החוסן החברתי נערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) בשיתוף המועצה לביטחון לאומי ומשרד ראש הממשלה, בין 26 באפריל ל-1 במאי 2020 (להלן: **סקר הגל הראשון**) במטרה לספק למקבלי ההחלטות נתונים חיוניים בעקבות משבר הקורונה (למ"ס, 2020ג). המדגם כלל 2,279 נדגמים בני 21 ומעלה, מהם השיבו 1,276 איש. 440 נדגמים היו בני 65 ומעלה, מהם השיבו 307. סקר נוסף נעשה בין 11 במאי ל-14 במאי (להלן: **סקר הגל השני**), (למ"ס, 2020ד), ובו נדגמו 2,271 בני 21 ומעלה, מהם השיבו 1,189 איש. שני הסקרים נערכו בטלפון.

שיטה

במסמך זה מוצגים הממצאים מסקר הבזק של הלמ"ס על החוסן החברתי בזמן משבר הקורונה, בהתייחס לבני 65 ומעלה. כנקודת ייחוס, הנתונים מוצגים לצד נתונים על בני 21-64 ולשם נוחיות מוצגים גם נתונים על כלל האוכלוסייה (21 ומעלה). בשאלות שבהן היה מידע רלוונטי נעשה שימוש בנתונים מתוך סקרי הלמ"ס שוטפים, כדוגמת הסקר החברתי לשנת 2018 (למ"ס, 2019) וסקר כוח אדם לשנת 2019 (למ"ס, 2020א) כדי לבחון אותם בהשוואה לנתונים על המצב ערב המשבר.

הנתונים על סקרי הבזק נמסרו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התפלגויות המשתנים, טעויות הדגימה והמובהקויות חושבו על ידי הלמ"ס. אומדנים שיש בהם טעויות דגימה של יותר מ-30% או שמבוססים על פחות מעשרה מקרים בתא הרלוונטי בלוח אינם מוצגים, אלא מסומנים ב-(-).

מאחר שהכוונה הייתה לבדוק את ההשפעות על הזקנים בשיאן של המגפה וההגבלות החברתיות שהוטלו בגינה, נבחרו להצגה נתוני סקר הגל הראשון, שנערך באפריל. בחינה של נתוני סקר הגל השני מעלה כי במרבית הנושאים לא נמצא הבדל מובהק בין נתוני סקר הגל הראשון ובין נתוני סקר הגל השני בקרב בני 65 ומעלה. במקום שכן נמצא כי חל שינוי – הדבר צוין.

---

⁴ אני מבקש להודות לגבי נורית דוברין, מרכזת הסקר בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, על המשוב ועל הערותיה החשובות לסקירה זו.

ממצאים

מצב הבריאות הסובייקטיבי, תחושות וחששות

השאלה על תחושות הבריאות הסובייקטיבית נשאלת בקביעות בסקר החברתי של הלמ"ס שנערך בקרב בני 20 ומעלה פעם בשנה. על כן ניתן להשוות את הנתונים בזמן משבר הקורונה עם נתוני 2018. מנתוני שני הסקרים עולה כי בני 65 ומעלה מדווחים על מצב בריאות שהוא טוב פחות משל כלל האוכלוסייה. עם זאת, הן בקרב בני 65 ומעלה והן בקרב בני 21 ומעלה, מצב הבריאות הסובייקטיבי המדווח בזמן משבר הקורונה טוב ממצב הבריאות המדווח בשנת 2018 (לוח 1). 76.5% מבני ה-65 ומעלה דיווחו על מצב בריאות טוב או טוב מאוד בזמן הקורונה לעומת 57.5% ב-2018.

לוח 1: 'מהו מצב בריאותך כיום?' (באחוזים)

הסקר החברתי 2018		סקר הבזק על חוסן חברתי 2020			
בני +65	בני +20	בני +65	בני 64-21	בני +21	
15.5	55.0	39.0	72.6	66.2	טוב מאוד
42.0	29.0	37.5	23.9	26.5	טוב
30.6	11.5	19.2	2.7	5.9	לא כל כך טוב
11.7	4.2	4.3	0.8	1.5	בכלל לא טוב
57.5	84.0	76.5	96.5	92.7	טוב מאוד או טוב

הסבר לממצאים אלו דורש מחקר מעמיק יותר, אולם נציג כאן שני הסברים אפשריים – מתודולוגי ותוכני.

הסבר מתודולוגי – הסקר החברתי נערך במפגש פנים אל פנים, ואילו סקר הבזק על חוסן חברתי נערך בטלפון. ייתכן כי מפגש פנים אל פנים אפשר גם למרואיינים שמצב בריאותם טוב פחות להשתתף בריאיון. עוד ייתכן כי ההבדל בדינמיקה במהלך הריאיון השפיע על התייחסות המשיבים.

הסבר תוכני – ההסבר התוכני מתמקד בסובייקטיביות של השאלה. ייתכן כי דיווח אובייקטיבי על ידי רופא היה מעלה את אותם ממצאים בשני הסקרים, אולם דיווח סובייקטיבי מושפע מתפיסת הסביבה על ידי האדם. כך, מחקרים שבחנו את תפיסת האושר מצאו כי אנשים נוטים להעריך את אושרם ביחס למצב הסביבה וביחס לציפיות שלהם מעצמם ומהסביבה (Diener & Biswas-Diener, 2002; Headey & Wearing, 1992). ייתכן אפוא כי בזמן משבר הקורונה, כאשר המגפה מתפרצת בכל רחבי העולם, התפיסה הסובייקטיבית היא שמצב הבריאות האישי טוב מבדרך כלל.

בהתייחס למצב הבריאות לפני המשבר, 82.5% מבני ה-65 ומעלה ו-89.3% מבני ה-64-21 דיווחו כי מצב בריאותם לא השתנה לעומת מצבם לפני המשבר (לוח 22). בנתונים על בני 65 ומעלה שדיווחו כי מצב בריאותם החמיר או החמיר מאוד טעות הדגימה גבוהה. נתונים אלו אינם מובאים בלוח, אך מוערכים בכ-11%.

לוח 22: 'בהשוואה למצב בריאותך לפני המשבר, איך היית מתאר את מצב בריאותך כיום?' (באחוזים)

בני +65	בני 64-21	בני +21	
6.2	2.8	2.4	השתפר מאוד
	3.9	4.1	השתפר
82.5	89.3	88.0	לא השתנה
..	4.0	5.4	החמיר
			החמיר מאוד

27.7% מבני ה-65 ומעלה מדווחים כי מצבם הנפשי לא כל כך טוב או בכלל לא טוב, לעומת 17.8% מבני ה-64-21 המדווחים כך (לוח 3). בהתייחס למצבם הנפשי לפני המשבר, 27.3% מבני ה-65 ומעלה ו-21.4% מבני ה-64-21 דיווחו על החמרה (המצב החמיר או החמיר מאוד) (לוח 4).

לוח 3: 'איך היית מגדיר את מצבך הנפשי כיום?' (באחוזים)

בני +65	בני 64-21	בני +21	
32.2	41.8	40.0	טוב מאוד
40.0	40.4	40.3	טוב
21.6	13.4	15.0	לא כל כך טוב
6.1	4.3	4.7	בכלל לא טוב
27.7	17.8	19.7	לא כל כך טוב או בכלל לא טוב

לוח 4: בהשוואה למצבך הנפשי לפני המשבר, איך היית מתאר את מצבך הנפשי כיום?' (באחוזים)

בני +65	בני 64-21	בני +21	
6.2	1.6	1.8	השתפר מאוד
	6.7	6.2	השתפר
66.5	70.3	69.5	לא השתנה
27.3	18.9	20.1	החמיר
	2.5	2.4	החמיר מאוד

בני 65 ומעלה דיווחו בתקופת משבר הקורונה על תחושת בדידות יותר מאשר בני 64-21 (29.5% לעומת 22.0%), על מעט יותר תחושת דיכאון (18.9% לעומת 15.5%) ועל פחות תחושה של לחץ וחרדה (30.4% לעומת 35.3%).

לוח 5: 'בתקופה זו, באיזו מידה אתה חווה את התחושות הבאות?' (באחוזים)

במידה רבה או במידה מסוימת	בכלל לא	לא כל כך	במידה מסוימת	במידה רבה	בני +21
34.4	47.8	17.8	24.2	10.1	לחץ וחרדה
16.2	71.2	12.6	11.9	4.3	דיכאון
23.5	64.5	12.1	15.6	7.9	בדידות
בני 21-64					
35.3	46.9	17.8	24.7	10.6	לחץ וחרדה
15.5	72.3	12.1	11.1	4.4	דיכאון
22.0	65.9	12.0	14.7	7.3	בדידות
בני +65					
30.4	51.9	17.7	22.2	8.2	לחץ וחרדה
18.9	66.1	15.0	14.9	4.0	דיכאון
29.5	58.3	12.2	19.3	10.2	בדידות

משתתפי הסקר נשאלו על מתחים שנוצרו בקרב בני ביתם בעקבות שהייה ממושכת בבית יחדיו בזמן המשבר. 72.2% מבני ה-65 ומעלה ו-57.7% מבני ה-21-64 דיווחו כי לא נוצרו כל מתחים בין בני הבית (הבדל מובהק). בנתונים על בני ה-65 ומעלה שדיווחו כי נוצרו מתחים במידה רבה או במידה רבה מאוד הכוללת גם גילויי אלימות, טעות הדגימה גבוהה. נתונים אלו אינם מובאים בלוח, אך מוערכים בכ-2%.

לוח 6: 'שהייה ממושכת של בני משפחה בבית עלולה ליצור מתחים בין בני הבית. באיזו מידה קיימים מתחים בין בני משק הבית בעקבות משבר הקורונה?' (באחוזים)

בני +65	בני 21-64	בני +21	
72.2	57.7	61.4	בכלל לא
12.8	18.6	17.3	לא כל כך
12.6	18.6	17.1	במידה מסוימת
..	4.2	3.7	במידה רבה
..	..	..	במידה רבה מאוד (כולל גילויי אלימות)

כ-55% ממשותפי הסקר דיווחו שהם חוששים מהידבקות בנגיף (אין הבדל בין בני 65 ומעלה ובין בני 64-21). 31.2% מבני ה-21-64 ו-36.7% מבני ה-65 ומעלה הביעו חשש מפגיעה במצב הבריאות בגלל סיבה אחרת. כאמור, ארגון האומות המאוחדות קבע כי הזנחה של מצבי בריאות קיימים או הימנעות מקבלת טיפול בשל המשבר הם גורמי סיכון לבני 65 ומעלה (United Nations, May 2020). עם זאת, בסקר זה לא נמצאו הבדלים של ממש בין הזקנים לכלל האוכלוסייה בחשש מהחמרה של מצב הבריאות (לוח 7).

יש הבדלים מובהקים בין קבוצות הגיל בחשש שיש להן מפגיעה במצבם הכלכלי או מפגיעה ביחסים בתוך המשפחה בעקבות המשבר: 54.7% מבני ה-21-64 הביעו חשש שלא יוכלו לממן את הוצאותיהם לעומת 31.1% מבני ה-65 ומעלה. 17.9% מבני ה-21-64 הביעו חשש שיאבדו את מקום מגוריהם לעומת 6.5% מבני ה-65 ומעלה. נתונים אלו משקפים ככל הנראה את העובדה שמרביתם של בני ה-65 ומעלה (כ-80%) אינם משתתפים בכוח העבודה ול-47% מבני ה-65 ומעלה שאינם עובדים יש פנסיה תעסוקתית ועל כן פרנסתם אינה צפויה להיפגע לנוכח משבר הקורונה (שנור וכהן, 2020). 15.2% מבני ה-21-64 ו-6.0% מבני ה-65 ומעלה הביעו חשש מפגיעה ביחסים במשפחה בעקבות המשבר (לוח 7).

לוח 7: 'באיזו מידה אתה חושש מהתרחישים הבאים?' (באחוזים)

בני 21+	במידה רבה	במידה מסוימת	לא כל כך	בכלל לא	במידה רבה או מסוימת
הידבקות בנגיף הקורונה	22.9	32.8	16.7	27.6	55.7
פגיעה במצב הבריאות מסיבות אחרות	12.4	19.9	17.7	50.1	32.2
קושי בכיסוי הוצאות	23.8	26.5	13.4	36.3	50.3
איבוד מקום המגורים	7.7	8.0	8.6	75.6	15.8
פגיעה ביחסים במשפחה	6.4	7.1	8.4	78.1	13.5
בני 64-21					
הידבקות בנגיף הקורונה	21.6	34.3	17.2	26.9	55.9
פגיעה במצב הבריאות מסיבות אחרות	12.1	19.0	17.6	51.3	31.2
קושי בכיסוי הוצאות	26.3	28.4	13.0	32.3	54.7
איבוד מקום המגורים	8.7	9.2	8.6	73.5	17.9
פגיעה ביחסים במשפחה	7.1	8.0	8.3	76.5	15.2
בני 65+					
הידבקות בנגיף הקורונה	28.2	26.3	14.8	30.7	54.5

36.7	45.0	18.3	23.4	13.3	פגיעה במצב הבריאות מסיבות אחרות
31.1	53.7	15.3	18.4	12.7	קושי בכיסוי הוצאות
6.5	84.9	8.6		6.5	איבוד מקום המגורים
6.0	85.3	8.7		6.0	פגיעה ביחסים במשפחה

תזונה וסיוע בקניית מצרכים

13.0% מבני ה-65 ומעלה ו-14.3% מבני ה-21-64 דיווחו שצמצמו את כמות המזון או את כמות הארוחות שאכלו בשבוע האחרון שלפני הסקר. אולם הסיבות לצמצום שונות בין הקבוצות. 34.4% מבני ה-65 ומעלה ו-62.6% מבני ה-21-64 הצטמצמו מפני שלא היה להם די כסף, ואילו 29.3% מבני ה-65 ומעלה ו-12.5% מבני ה-21-64 הצטמצמו מפני שלא הייתה להם גישה למצרכים, הם לא יכלו לצאת מהבית או שלא היו מצרכים בחנות (הבדלים מובהקים) (לוח 8).

לוח 8: 'האם בעקבות המשבר, אתה או מישהו מבני משק הבית צמצמתם את כמות האוכל או הארוחות שאתם אוכלים במהלך השבוע האחרון? אם כן, מדוע צמצמתם?'

	בני +65	בני 21-64	בני +21	
צמצמו כמות מזון או ארוחות	13.0	14.3	14.0	
הסיבות לצמצום: (אחוזים מתוך אלו שדיווחו על צמצום)				
אין לכם מספיק כסף לקנות אוכל	34.4	62.6	57.6	
אין לכם נגישות למצרכים – לא יכולים לצאת מהבית או שאין מצרכים בחנות	29.3	12.5	15.5	
אין לכם אפשרות לבשל	..	..	..	
אחר	36.3	23.8	26.0	

בני 65 ומעלה נעזרים יותר מבני 21-64 במישהו אחר כדי להביא הביתה מצרכים, מזון ותרופות: 45.5% לעומת 9.4% (הבדל מובהק), (לוח 9).

לוח 9: 'האם אתה נעזר במישהו לסיוע לך או לבני משק הבית? הכוונה היא לסיוע בהבאת מצרכים כגון מזון, תרופות וכדומה' (באחוזים)

	בני +65	בני 21-64	בני +21	
כן	45.5	9.4	16.2	
לא	54.5	90.6	83.8	

מצב כלכלי

על פי נתוני הסקר החברתי, 70% מבני ה-65 ומעלה ו-62% מבני ה-20 ומעלה מדווחים שמצבם הכלכלי טוב או טוב מאוד (שנור וכהן, 2020). בעקבות משבר הקורונה, מדווחים 26.5% מבני ה-65 ומעלה ו-50.7% מבני ה-21-64 שמצבם הכלכלי החמיר או החמיר מאוד. לעומת זאת, 72.2% מבני ה-65 ומעלה

46.1% מבני ה-64-21 מדווחים שמצבם לא השתנה (הבדלים מובהקים), (לוח 10). בדומה לנתונים על כיסוי הוצאות (לוח 7), גם כאן עולה שבני ה-65 ומעלה חוששים פחות שמצבם הכלכלי יחמיר וגם צופים פחות שישתפר בעקבות המשבר. 72.4% מהם חושבים שמצבם הכלכלי לא ישתנה בשנה הקרובה לעומת 47.2% מקרב בני ה-64-21 (הבדל מובהק); 6.9% חושבים שמצבם הכלכלי ישתפר או ישתפר מאוד לעומת 23.9% מבני ה-64-21 (הבדל מובהק); ו-20.7% חוששים שמצבם הכלכלי יחמיר או יחמיר מאוד לעומת 28.9% מבני ה-64-21 (לוח 11). בנתונים מתוך הגל השני של הסקר עולה כי ההבדל בין בני 65 ומעלה לבני 64-21 בשאלה זו גדל: 81% מבני ה-65 ומעלה סבורים שמצבם הכלכלי לא ישתנה בשנה הקרובה לעומת 48% מבני ה-64-21 (למ"ס, 2020ד).

לוח 10: 'בעקבות משבר הקורונה, עד כמה השתנה המצב הכלכלי שלך ושל משפחתך?' (באחוזים)

	בני 21+	בני 64-21	בני 65+
השתפר מאוד	..	..	..
השתפר	2.2	2.5	..
לא השתנה	51.1	46.1	72.2
החמיר	38.0	41.4	26.5
החמיר מאוד	8.2	9.3	
החמיר או החמיר מאוד	46.2	50.7	26.5

לוח 11: 'בשנים עשר החודשים הבאים, האם לדעתך המצב הכלכלי שלך ושל משפחתך...:' (באחוזים)

	בני 21+	בני 64-21	בני 65+
ישתפר או ישתפר מאוד	20.6	23.9	6.9
ישתפר מאוד	1.5	1.8	6.9
ישתפר	19.1	22.1	
לא ישתנה	52.2	47.2	72.4
יחמיר	24.1	25.4	20.7
יחמיר מאוד	3.2	3.5	
יחמיר או יחמיר מאוד	27.3	28.9	20.7

17.6% מבני ה-65 ומעלה עבדו בשבוע שקדם לסקר (כשכירים או כעצמאים), במהלך משבר הקורונה (לוח 12). נתון זה אינו שונה בהרבה משיעור המועסקים הרגיל בקרב בני ה-65 ומעלה (כ-20%) (שנור וכהן, 2020). בקרב בני ה-64-21 50.5% עבדו בשבוע הקודם לסקר ו-49.5% לא עבדו. בקרב בני ה-21

ומעלה 44.2% עבדו בשבוע הקודם לסקר ו-55.8% לא עבדו (לוח 12). לעומת זאת, בחודש ינואר 2020, שיעור הבלתי מועסקים הכללי עמד על 3.6% (למ"ס, 2020).

לוח 12: 'האם עבדת בשבוע שעבר?' (באחוזים)

	בני +21	בני 21-64	בני +65
כן, כשכיר	38.6	44.6	13.0
כן, כעצמאי	5.6	5.9	4.6
לא	55.8	49.5	82.4

76.9% מבני ה-65 ומעלה דיווחו שהכנסתם לא נפגעה עקב המשבר לעומת 48.1% מבני ה-21-64 (הבדל מובהק) (לוח 13).

לוח 13: 'האם הכנסתך נפגעה בעקבות המשבר?' (באחוזים)

	בני +21	בני 21-64	בני +65
כן	46.4	51.9	23.1
לא	53.6	48.1	76.9

4.6% מבני ה-65 ומעלה דיווחו כי איבדו את מקום עבודתם בעקבות המשבר לעומת 10.4% מבני ה-21-64 (לוח 14). הנתון בקרב בני ה-65 ומעלה אומנם נמוך מזה שבקרב הצעירים מהם, אך כדאי לזכור כי סיכוייהם של בני ה-65 ומעלה לחזור ולמצוא עבודה נמוכים מאלו של צעירים מהם (שנור, וולדה-צדיק וברודסקי, 2015).

לוח 14: 'האם איבדת מקום עבודה בעקבות המשבר?' (באחוזים)

	בני +21	בני 21-64	בני +65
כן	9.3	10.4	4.6
לא	90.7	89.6	95.4

מגבלות המחקר

סקר החוסן החברתי נערך כאמור על ידי הלמ"ס ומייצג את אוכלוסיית בני ה-21 ומעלה. עם זאת, גודל המדגם לא אפשר לבחון תת-קבוצות בתוך קבוצת בני ה-65 ומעלה אף שחלק מהמאפיינים שבהם הסקר עוסק משתנים מאוד עם העלייה בגיל, וייתכן כי ההשפעה על קבוצות הגיל המבוגרות יותר (למשל בני 80 ומעלה) שונה מההשפעה על בני 65-79; כמו כן לא ניתן היה לבחון הבדלים על פי מגדר בקרב בני 65 ומעלה; לבסוף, שיטת הסקר (סקר טלפוני מהיר) שונה מהשיטה שבה נאספים הנתונים השוטפים שמהווים מקור מידע על הזקנים (למשל הסקר החברתי) ועל כן את ההשוואה בין המצב ערב המשבר למצב בזמן המשבר יש לבחון בזהירות.

סיכום

הנתונים העולים מסקר החוסן החברתי משקפים את הפגיעות היחסית של קבוצות גיל שונות שנגרמה בעקבות מגפת הקורונה. בעוד קבוצות הגיל הצעירות חשופות יותר לקשיים כלכליים, לאובדן פרנסה, לפגיעה בהכנסות או לחשש מאובדן מגורים, בני 65 ומעלה נחשפו פחות להשפעה הזאת של המשבר, בעיקר כי רובם אינם מועסקים בשוק העבודה. ואולם, יש לזכור שגם הכנסות מפנסיה עלולות להיפגע עקב תנודות בשוק ההון, ובכך לפגוע באוכלוסייה הזקנה, ובעיקר עלולות להיפגע הכנסותיהם העתידיות של מי שבזמן המשבר עומדים על סף פרישה. בדיקה של תחומים אחרים העלתה כי בני 65 ומעלה חשופים יותר מבני 21-64 להשפעות על מצב הבריאות הפיזי והנפשי ונתקלו יותר בקשיים להגיע למקורות מזון, תרופות ועזרה.

מאחר שבימים כתיקונם בני 65 ומעלה מדווחים על תחושת בדידות יותר מאחרים,⁵ היה חשש שהבידוד החברתי יוביל להגברה של תחושת הבדידות בקרבם ולגידול הפערים בתחושה זו בין זקנים לכלל האוכלוסייה. עם זאת, ההבדלים שנמצאו בדיווח על בדידות בין בני ה-65 ומעלה לבני ה-21-64 אינם גדולים. נמצאו הבדלים קטנים בדיווח על תחושת דיכאון; ומהשאלה על תחושה של לחץ וחרדה עולה כי בני 65 ומעלה מדווחים מעט פחות על תחושת לחץ וחרדה מבני 21-64. בני 65 ומעלה דיווחו על פחות מתחים בקרב בני הבית מאשר בני 21-64.

באשר למצב הבריאות, 82.5% מבני ה-65 ומעלה דיווחו שמצבם הבריאותי לא השתנה בתקופת המשבר. ואולם כדאי לתת את הדעת לעובדה שאף שדיווחו על פחות לחץ וחרדה מבני 21-64, 27.3% מבני ה-65 ומעלה דיווחו שמצבם הנפשי החמיר לעומת המצב לפני המשבר.

אין הבדל בין בני 21-64 ובין בני 65 ומעלה בדיווח על צמצום בכמות המזון או הארוחות (כ-13%) אך הסיבות לכך שונות. בקרב בני ה-21-64, הסיבה העיקרית לכך היא כספית, ואילו בקרב בני ה-65 ומעלה, הסיבה העיקרית היא העדר גישה למצרכים. בני 65 ומעלה אף דיווחו על צורך רב בעזרה כדי להביא הביתה מצרכים, מזון ותרופות.

בני 65 ומעלה דיווחו פחות מבני 21-64 על פגיעה כלכלית עקב המשבר, והם גם צופים פחות מהם לשיפור או להחמרה במצבם לאחר המשבר.

הנקודות העיקריות שעולות אפוא בנוגע למצב הזקנים הן הצורך שלהם בעזרה בהבאת מצרכים, מזון ותרופות הביתה וההחמרה במצב הבריאות הפיזי והנפשי בזמן המשבר. לא עלתה תופעה של בדידות חמורה במיוחד או תחושות דיכאון, לחץ וחרדה, ובכך יש כדי להעיד כנראה על החוסן (resilience) בקרב בני ה-65 ומעלה ועל קבלת תמיכה מהסביבה (נושא שנבחן חלקית בסקר זה). מעניין יהיה להמשיך לבחון נושאים אלו, בעת החזרה החלקית לשגרה, וללמוד על השפעת ההתמודדות המתמשכת עם המגבלות החברתיות, למשל על קשרים קרובים עם בני משפחה, על החוסן של בני ה-65 ומעלה וכן על הקשיים ודרכי ההתמודדות שלהם עם הגבלת הגישה לשירותים שונים. מידע מפורט יותר בהקשר זה עשוי לסייע להתמודדות עתידית, אם יהיה בה צורך.

⁵ ר' הערה 2 לעיל.

מקורות

- למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2019). *הסקר החברתי 2018*. ירושלים: המחברת.
- למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2020א). *סקר כוח אדם 2019*. ירושלים: המחברת.
- למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2020ב, 24 בפברואר). *נתונים מסקר כוח אדם לחודש ינואר 2020* (הודעה לתקשורת 054/2020)
https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2020/054/20_20_054b.pdf
- למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה), (2020ג, 7 במאי). *החוסן האזרחי בתקופת משבר הקורונה, בקרב בני 21 ומעלה* (הודעה לתקשורת 127/2020)
https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2020/127/19_20_127b.pdf
- למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה), (2020ד, 26 במאי), *החוסן האזרחי בתקופת משבר הקורונה, בקרב בני 21 ומעלה ממצאים מסקר המשך לאחר תקופת הסגר* (הודעה לתקשורת 149/2020)
https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2020/149/19_20_149b.pdf
- שנור, י., וולדה-צדיק, א. וברודסקי, ג'. (2015). *תמונת מצב ומגמות בתעסוקה של בני 45-74*. דמ--15 676. ירושלים: מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.
- שנור, י. וכהן, י. (עור'). (2020). *בני 65+ בישראל, שנתון סטטיסטי*. ירושלים: מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. טרם פורסם.
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? *Social Indicators Research*, 57(2), 119-169.
- Headey, B., & Wearing, A. J. (1992). *Understanding happiness: A theory of subjective well-being*. Melbourne: Longman Cheshire.
- OECD. (2016). *Estimating expenditure by disease, age and gender*. Tackling coronavirus (COVID-19). <https://www.oecd.org/els/health-systems/estimating-expenditure-by-disease-age-and-gender.htm>
- United Nations. (2020, May). *The impact of COVID-19 on older persons* (policy brief) <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-The-Impact-of-COVID-19-on-Older-Persons.pdf>